

Doorwerking onderzocht
Onderzoek in opdracht van het
Christelijk-Sociaal Congres

Rapport nr. 546

maart 2006

drs. Gert de Jong

KASKI
onderzoek en advies over religie en samenleving

Toernooiveld 5
6525 ED Nijmegen
Postbus 6656
6503 GD Nijmegen
tel. 024 - 365 35 31
fax 024 - 365 34 85
www.ru.nl/kaski
info@kaski.ru.nl

Inhoudsopgave

1	Vraagstelling.....	2
2	Methode van onderzoek	3
3	Uitkomsten	3
3.1	Omschrijving van het begrip menselijkheid.....	3
3.2	Teleurstelling en tegenbeweging; beheersbaarheid	4
3.3	Geloofwaardigheidsstructuur.....	6
3.4	Identiteit	7
4	Genoemde initiatieven	7
4.1	Gemelde initiatieven.....	8
4.2	Beschouwende opmerkingen	9
5	Aanbevelingen.....	9

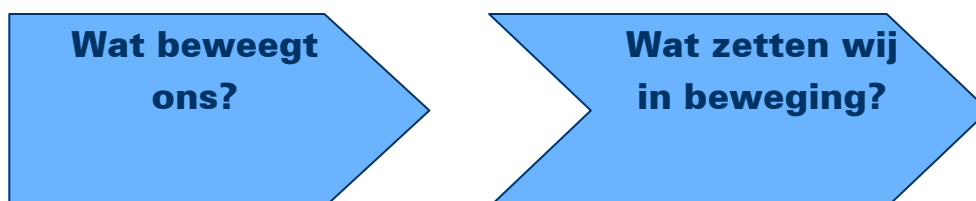
Doorwerking onderzocht

In dit rapport wordt kort verslag gedaan van het onderzoek dat het KASKI deed in opdracht van de stichting Christelijk-sociaal Congres. Allereerst wordt de onderzoeksopdracht en vraagstelling aangegeven, vervolgens de methode van onderzoek, namelijk de door het KASKI ontwikkeld interactief onderzoeksforum op internet, om daarna de resultaten samenvattend te rapporteren.

1 Vraagstelling

Het onderzoek van het KASKI vormt in zekere zin een schakel tussen het congres van 2005 en dat van 2006. Het congres in 2005 is dan te zien als een gelegenheid waar impulsen zijn gegeven aan de deelnemers om het thema *menselijkheid als maat* verder uit te werken. Tijdens dit congres kwam de vraag ‘wat beweegt ons?’ aan de orde. Idealiter vormt het congres een impuls die de deelnemers en hun organisaties in beweging zet op zo’n manier dat zij op hun beurt zelf dingen in beweging zetten.

Eén en ander is samengevat in een schematische voorstelling in de congresbundel waar een eerste pijl met de tekst ‘wat beweegt ons?’ wordt gevolgd door een tweede met de tekst ‘wat zetten wij in beweging?’

Waardevolle en interessante initiatieven van deelnemers worden voor dit onderzoek geïnventariseerd, om van daaruit thema's en voorbeelden te verzamelen die een bijdrage kunnen leveren aan het congres van 2006. Het gaat in dit onderzoek dan ook niet om een evaluatieve peiling naar hoe de deelnemers het congres hebben beleefd, maar om een inventarisatie van initiatieven en voorbeelden van uitwerkingen die mensen en organisaties geven aan het thema menselijkheid als maat.

De vraag ‘wat zetten wij in beweging?’ vormt de kern van dit onderzoek, en is voor dit onderzoek vertaald in de vraagstelling:

Op welke wijze geven deelnemers aan het Christelijk-sociaal Congres van 2005 vorm aan de doorwerking van het thema menselijkheid als maat?

2 Methode van onderzoek

De doel- en vraagstelling van dit onderzoek vraagt om een kwalitatieve benadering¹. Tegelijk had het bestuur van CSC de wens om het onderzoek breed aan te pakken: alle deelnemers aan het congres zouden in de gelegenheid moeten zijn om deel te nemen.

Voor de uitvoering van een breed kwalitatief onderzoek is door het KASKI een interactief onderzoeksforum op internet ingericht. Hier kan via gestuurde reflectie standpunten nader worden onderzocht en verdiept.

Het onderzoek bestond uit twee rondes. Voor de eerste ronde zijn alle deelnemers aan het congres van 2005 uitgenodigd een bijdrage te leveren. De geleverde bijdrage zijn geanalyseerd en in een tweede ronde aan deelnemers aan het onderzoek en bezoekers van het onderzoeksforum voorgelegd. Alle bijdrage en reacties zijn in deze notitie betrokken.

Gezien de lage respons is na enige tijd gekozen om een willekeurige groep deelnemers telefonisch te benaderen om hun bijdrage op het forum te plaatsen en/of werd telefonisch een kort interview afgenomen waarvan het (geautoriseerde) verslag als bijdrage op het forum werd geplaatst.

3 Uitkomsten

In deze paragraaf worden de uitkomsten van het onderzoek gepresenteerd². Uit de bijdragen worden hier vier thema's nader besproken en wordt aansluitend een overzicht gegeven van de gemelde initiatieven.

3.1 Omschrijving van het begrip menselijkheid

Het begrip menselijkheid wordt enerzijds wel gezien als een kernbegrip en als leidraad van handelen, maar anderzijds blijkt dat weinig deelnemers expliciet vermelden wat ze nu onder dat begrip verstaan.

Uit de analyse zijn de volgende omschrijvingen verzameld; alle drie de voorbeelden komen uit bijdragen uit de sector onderwijs:

---

¹ In kwalitatief onderzoek ligt de nadruk op het verzamelen van meningen, overwegingen, opinies en dergelijk, of – anders gezegd – het gaat om de beschrijving van de *universe of arguments*. Bij kwantitatief onderzoek ligt de nadruk op het verzamelen van cijfers en kan de mate waarin meningen, opinies e.d. voorkomen worden beschreven.

² Uit de eerste ronde zijn drie thema's voor nadere reactie aan de deelnemers en bezoekers van het discussieforum voorgelegd: omschrijving van het begrip menselijkheid; teleurstelling en tegenbeweging; geloofwaardigheidsstructuur.

- “Menselijkheid heeft voor ons alles te maken met persoonlijk gekend worden, aandacht geven, goede rolvoorbeelden, kritische vrienden, een veilige setting en uitgedaagd worden, kunnen leren van fouten en mislukking, eigenaarschap, ruimte voor eigen leerwegen, elkaar bevragen etc.”
- “Persoonlijke interesse”
- “Het hoogachten van elkaar en van iedere leerling”

Vervolgens is gevraagd of hiermee de term voldoende is beschreven en of daarmee helder genoeg is wat er nu onder moet worden verstaan. Immers wanneer het congres van 2005 een impuls wil vormen die vervolgens door de deelnemers wordt opgepakt om de beweging verder te helpen, zou helder moeten zijn wat nu van hen verwacht wordt.

Het is op zich niet zo heel erg als er verschillende interpretaties bestaan, als men vanuit de eigen interpretatie ‘in beweging komt’. Wanneer de beschrijving echter niet concreet genoeg is, zal ook het in beweging zetten kunnen stagneren.

Bij anderen klinkt in menselijkheid een soort kritisch moment door, waarbij men zich verzet tegen rationalisering, protocolisering en vergaande regelgeving. Deze begrippen zal ik in het vervolg bundelen onder de term ‘beheersbaarheid’. Voor zover er uit de tweede ronde aanvullingen op het begrip menselijkheid kwamen, zijn die verder uit te werken als kritisch begrip tegenover de term beheersbaarheid.

3.2 Teleurstelling en tegenbeweging; beheersbaarheid

Uit een aantal bijdragen spreekt een maatschappijkritische toon of enige teleurstelling ten aanzien van de huidige maatschappelijke ontwikkelingen. Men ziet de christelijk-sociale beweging dan als een tegenbeweging tegen deze ontwikkelingen.

De teleurstelling komt voort uit een aantal zaken, maar relatief vaak wordt genoemd de tendens tot verdergaande beheersbaarheid. Er worden veel regels opgesteld, mensen worden ‘afgerekend’, protocollen worden opgesteld, enz. Dat alles heeft als consequentie dat men niet toekomt aan waar men eigenlijk voor is (b.v. persoonlijke zorg, betrokken onderwijs), of dat mensen in rollen worden gedrukt waarin ze niet tot hun recht komen.

Overigens merkt een van de deelnemers op dat regels en het strak daar aan houden ook positief kan zijn. Die regels zijn er juist om voor mensen ruimte te scheppen³. Hier doen regels waar ze voor bedoeld zijn, namelijk een leefbaar kader scheppen.

---

³ Het voorbeeld komt van een vrijwilligersorganisatie; daar is de harde afspraak dat onkosten worden gedeclareerd. Zo wordt voorkomen dat declareren ‘not done’ is wat vervolgens

Het scheppen van een leefbaar kader lijkt nu net wat veel deelnemers missen: de regelgeving die voort lijkt te komen uit de drang naar beheersbaarheid, heeft de kaders zo versmald dat de leefbaarheid in het gedrang komt.

De term *beheersbaarheid*, in relatie tot o.a. *leefbaarheid* vraagt dan ook enige nadere uitwerking. Zij vormen twee van de vier kernthema's waarvoor organisaties zich geplaatst weten, volgens C.J. Lammers. Daarbij hangt beheersbaarheid nauw samen met bestuurbaarheid, of nog explicieter: beheersbaarheid is voorwaarde voor bestuurbaarheid, stelt hij. Naast deze twee begrippen noemt Lammers nog *controleerbaarheid* en *leefbaarheid*. Organisaties zijn er op uit om deze begrippen in een optimale samenhang te brengen, maar gelijk moet worden geconstateerd dat vragen rond deze begrippen inherent zijn aan organisaties. Dat neemt niet weg dat het onderkennen en onderscheiden van de begrippen behulpzaam kan zijn bij het zoeken naar een optimum in de verhoudingen.

Voor de volledigheid geef ik de omschrijving van de begrippen van Lammers weer:

- *controleerbaarheid*: de mate waarin men er achter kan komen of en wanneer een besluit genomen is dan wel zal worden, en voorts de mate waarin men een besluit kan toetsen aan normen omtrent de inhoud ervan en omtrent de wijze waarop het tot stand kwam;
- *leefbaarheid*: de mate waarin men volgens bepaalde maatstaven in een gegeven situatie een bevredigend bestaan kan leiden;
- *bestuurbaarheid*: de mate waarin men bij machte is een samenlevingsverband met het oog op bepaalde doelstellingen te doen functioneren of veranderen;
- *beheersbaarheid*: mate waarin men richtlijnen, randvoorwaarden kan vaststellen en doen naleven voor het oprichten, functioneren en ontwikkelen van bepaalde samenlevingsverbanden⁴.

Zo geredeneerd zou de notie van menselijkheid nauw aan kunnen sluiten bij de notie van leefbaarheid van Lammers. Dan geldt overigens net zo hard dat – wil de term werkbaar zijn en kunnen dienen als impuls tot verder handelen – scherp omschreven moet worden.

---

als consequentie kan hebben dat mensen met lagere inkomens niet kunnen participeren. Al-
tijd declareren, wie de onkostenvergoeding niet nodig heeft mag dat weer terugschenken
aan een goed doel, is de regel.

⁴ Lammers, C. J., A. A. Mijs, et al. (2000). Organisaties vergelijkenderwijs: ontwikkeling en
relevantie van het sociologisch denken over organisaties. Utrecht, Het Spectrum. p. 25

3.3 Geloofwaardigheidsstructuur

Het congres wordt goed gewaardeerd door de deelnemers, maar in dit onderzoek is expliciet gevraagd naar de bijdrage die het congres kan hebben aan de doorgaande (christelijk-sociale) beweging die menselijkheid als maat wil stellen. Dat blijkt voor veel mensen lastig aan te geven. Enkelen zijn zeer aarzelend in het formuleren van het rendement van een congres. Het is te eenmalig: wie veranderingen wil doorvoeren zal veel meer moeten werken met trainingen, stelt iemand.

Tegelijk lijkt het congres wel een belangrijke rol te hebben als bevestiging van waar men mee bezig is. Er is een zeker commitment aan de christelijke sociale beweging en het doet dan goed om anderen die ook in die beweging staan, te ontmoeten en van hen te horen.

Daarvoor is de term geloofwaardigheidsstructuur⁵ hier gebruikt. Zo gezien zet het congres niet zo zeer iets nieuws in beweging, maar bevestigt het waar men al mee bezig is. Die geloofwaardigheidsstructuur is natuurlijk van belang, het geeft mensen het idee: ik sta er niet alleen voor, of: we zitten met elkaar op het goede spoor, enz.

Dat blijkt onder andere uit het feit dat een van de bijdragers als follow up van het congres meldt dat hij deelneemt in andere vormen van overleg of netwerken: men heeft behoefte aan vervolgoverleg en daarmee (ook) herbevestiging van de geloofwaardigheidsstructuur.

Het belang van het congres wordt ook genoemd als netwerk, soms ook aangeduid als reünie. De term reünie doet vermoeden dat een groot belang ligt in de ‘gezelligheid’ van het congres. Die zal natuurlijk een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde zijn om dingen in beweging te brengen of houden. Er zijn ook deelnemers die aangeven dat volgens hen het netwerk onvoldoende wordt benut.

Vanuit de reactie zouden dan de volgende doelen van zo’n netwerk genoemd kunnen worden:

- elkaar inspireren;
- onderling versterking vragen;
- elkaar op dingen aanspreken.

Het eerste punt is van deze drie de meest eenvoudige, de tweede en vooral de derde vraagt meer van mensen.

---

⁵ De term is van de godsdienstsocioloog Peter Berger, zie o.a. P.L. Berger. (1969). *Er zijn nog altijd engelen*. Utrecht. p. 47-50. Daaronder wordt wel verstaan “een verzameling mensen, procedures en geestelijke processen die ingesteld zijn op de taak een specifieke definitie van de werkelijkheid te laten voortbestaan” of: de sociale steun die visies ontvangen.

Er zal een spanning zijn tussen enerzijds de breedte van de christelijke sociale beweging en de deelname aan het Christelijk-sociaal Congres enerzijds, en de behoefte om verdergaande afspraken met elkaar te maken.

Mogelijk ligt er een deel van de oplossing van deze spanning in een breed congres en minder vrijblijvende tussentijdse bijeenkomsten (o.a. stafberaad) voor minder deelnemers.

3.4 Identiteit

Het feit dat het Christelijk-sociaal Congres zichzelf aanduidt als een *christelijk* sociaal congres duidt op het belang dat men aan de identiteit hecht. Anderzijds valt op dat in de bijdragen van de deelnemers relatief weinig wordt gerefereerd aan het christelijk geloof. De uitzonderingen daargelaten, natuurlijk.

De redenen daarvoor kunnen verschillend zijn: de christelijke uitgangspunten kunnen zo vanzelfsprekend zijn dat er niet apart aan moet worden gerefereerd; er kan ook een zekere verlegenheid zijn om de eigen positie te *bepalen*; of verlegenheid om de eigen positie aan andere te *communiceren*. Bij dat laatste geldt natuurlijk dat hoe explicieter men de eigen christelijke uitgangspunten verwoordt, hoe duidelijker de verschillen kunnen worden, met als mogelijke consequentie verlies aan gezamenlijkheid.

Overigens merkt een van de deelnemers op dat het gesprek over identiteit met mensen die volledig onbekend zijn met de christelijke traditie ook zeer verfrissend kan zijn.

Tegelijk wordt tegenwoordig de vraag om de identiteit te expliciteren en vanuit die identiteit te werken, groter. Identiteit wordt dan als een krachtige basis voor handelen gezien. Het is waarschijnlijk daarom dat veel identiteitsgebonden organisaties zich bezinnen op hun identiteit. Wat vervolgens weer als keerzijde heeft dat er een “identiteitscircuit” ontstaat “van bobo’s die allerlei gezelligs met elkaar doen, zonder dat de onderwijsgeevenden daar ook maar iets wijzer van worden”, zo stelt een deelnemer.

In deze kritische beschouwing zit tegelijk de vraag naar de doorwerking opgesloten: bereikt wat het CSC wil de werkvloer wel voldoende? Of om het meer in termen van dit onderzoek te zeggen: de gesprekken over identiteit kunnen zich beperken tot een bepaald circuit, zodat de doorwerking stagneert.

4 Genoemde initiatieven

Het onderzoek richt zich op de vraag naar initiatieven en voorbeelden van doorwerking. Tot nu toe komt deze rapportage niet veel verder dan beschouwingen

over het aangereikte. Dat komt omdat er niet veel concrete initiatieven zijn genoemd. Zijn er niet veel of heeft dit onderzoek ze onvoldoende naar voren kunnen brengen?

In dit verband is het ook een interessante vraag of het ambitieniveau van het congres niet te hoog ligt: doorwerking zal toch vooral een kwestie van kleine stapjes zijn. Hierbij aansluitend is het ook denkbaar dat de mensen die zijn uitgenodigd *denken* dat er grootste initiatieven worden gevraagd; dus dat ook bij hen het veronderstelde ambitieniveau te hoog ligt.

In ieder geval valt op dat in het verzamelde materiaal uit de eerste ronde ook vaak normatief wordt geschreven (zo zou het moeten gaan) en niet alleen descriptief (zo doen wij dat nu), waar uiteindelijk om gevraagd is.

Hier worden eerst de concrete initiatieven genoemd, daarna de meer of minder normatieve beschouwingen.

4.1 Gemelde initiatieven

De initiatieven die werden gevonden zijn:

Menselijkheid als richtinggevende identiteit bij fusie

Een geestelijk verzorger van een zorginstelling meldt dat de instelling waar hij werkt is ontstaan door fusie van meerdere instellingen. Bij de fusie is uitgebreid over de identiteit gesproken in verschillende werkgroepen uit diverse geledingen. Onder andere resulteerde dit tot een formulering van de identiteit in de statuten.

Sabbatdagen

Workshops voor onderwijsgevendenden die inzet bij individuele vragen en zoekt naar de authenticiteit van de onderwijsgevendenden. De dag wordt ingedeeld volgens het concept van de ‘sabbatdagen’: “een van de bezinningsconcepten die we ook aan scholen en collega's aanbieden: geen tevoren bepaalde opbrengst, maar ruimte voor ontmoeting en rust”.

Bronbijeekomsten

Het organiseren van ‘bronbijeekomsten’ waarin o.a. aan de orde komt hoe groot de ‘stamgroep’ rond studenten kan zijn. Die stamgroep lijkt te wijzen op groepen die net groot genoeg zijn dat er persoonlijke relaties mogelijk zijn en men onderlinge verantwoordelijkheid kan dragen. Ook de mentor speelt een rol bij die stamgroepen.

Burn-in centrum

Een organisatie is bezig een start te maken met een *onderwijs burn-in centrum*.

Een centrum waar mensen uit het onderwijs zich samen kunnen bezinnen op het uiteindelijke doel dat ze voor ogen staat en zo weer het vuur van hun onderwijs-passie aan te steken.

“In plaats van een burn-out, zoals zo veel leerkrachten die kennen, samen werken aan een burn-in. Dat betreft dan zowel de persoonlijke dimensie als het onderwijsconcept.”

4.2 Beschouwende opmerkingen

In abstracte termen wordt het volgende geformuleerd:

- “Daarom ben ik blij dat ik een netwerk van Christelijke organisaties heb ontmoet dat zich daadwerkelijk wil inzetten voor sociale gerechtigheid en menselijk maat.”
- “Intern in de organisatie door de menselijke maat te laten doorklinken in de kernwaarden van de organisatie, de visie op zorg, ons personeels beleid, onze maatschappelijke betrokkenheid, dichtbij en veraf.”
- Het gesprek over de christelijke identiteit met mensen die niet bekend zijn met het christelijke gedachtegoed kan heel verfrissend zijn, omdat deze mensen vaak op een heel onbevangen manier tegen christelijk geloof (en christelijke identiteit) aankijken.
- “De geweldige waarden van intermenselijk respect moeten we hen weer laten ontdekken maar het onderwijs richt zich teveel op concurrentie en zelfhandhaving hetgeen veelal oppervlakkigheid in de omgang met elkaar in de hand lijkt te werken. Voor mij is menselijkheid als maat, het hoogachten van elkaar en van iedere leerling. We kunnen hen dat ook laten ervaren in de pedagogische benadering.”

5 Aanbevelingen

Op grond van het voorgaande worden hier een aantal discussiepunten en aanbevelingen genoemd.

1. In de huidige setting is het congres een plaats van ontmoeting en inspiratie. Dat heeft een belangrijke waarde voor de vorming en instandhouding van de geloofwaardigheidsstructuur, maar de feitelijke resultaten zijn bescheiden.
2. Als het Christelijk-sociaal Congres impulsen wil geven die door andere worden doorgegeven, zou het congres directiever moeten zijn. Dat wil onder ander zeggen werken met heldere begrippen, haalbare doelen stellen, afspraken maken over het bereiken van de doelen. Mogelijk zou een soort slotverklaring aan het eind van het congres kunnen worden opgesteld. Het

congres krijgt daardoor wellicht meer trekken van een conferentie dan een congres⁶.

3. Het resultaat (effecten) kan worden vergroot door interactiever met elkaar om te gaan en elkaar blijvend te inspireren en bevragen. Dat vraagt wellicht om bezinning in kleinere groepen dan de groepen zoals die nu op het congres worden gevormd.

Het CSC heeft daarvoor naast het congres nog andere werkvormen tot haar beschikking, zoals het stafberaad. Dat wordt over het algemeen door een kleinere groep mensen bezocht. Hier is intensievere interactie (inspiratie en bevragen) eerder op zijn plaats dan op een congres. Daarnaast kan het CSC faciliterend optreden rond uitwisseling van initiatieven door daarvoor *tools* aan te reiken. Het interactieve onderzoeksforum van KASKI doet tevens dienst als ontmoetingsplaats; zo iets kan als zelfstandig fenomeen verder worden onderhouden.

Werken met deze intensievere werkvormen betekent wederom dat het karakter van het CSC zal kunnen veranderen, evenals de samenstelling van de beweging.

4. Ook zouden deelnemers mogelijk niet alleen sectorsgewijs met elkaar in gesprek moeten gaan. Evengoed denkbaar is het om daarnaast, of in plaats daarvan, te werken met typen organisatie, zodat er thematische *cross-overs* ontstaan. Het is immers goed denkbaar dat het vormgeven aan een thema als menselijkheid als maat voor een koepelorganisatie uit de sector zorg gelijksoortige vragen oproept als voor een koepelorganisatie uit de sector onderwijs. Daarbij valt te denken aan de indeling van organisaties volgens Van de Donk. Hij onderscheidt vier typen:
  - a. organisaties die directe en concrete zorg aanbieden (denk aan scholen, ziekenhuizen en peuterspeelzalen);
  - b. organisaties die namens de eerste groep het belang van de directe zorg behartigen (denk aan koepelorganisaties voor zorg en onderwijs);
  - c. organisaties die zich bezig houden met een ideëel belang dat heel direct en heel dichtbij is (denk aan buurtverenigingen, sportvereniging en dergelijke);
  - d. organisaties die strijden voor abstracte en indirecte belangen (denk aan organisaties voor milieu en ontwikkelingssamenwerking).⁷

---

⁶ Volgens Van Dale is een congres: een samenkomst, in 't bijz. van hoofden of vertegenwoordigers van verschillende staten *tot enige gemeenschappelijke bespreking* en een conferentie bijeenkomst van diplomaten, zakenlieden, wetenschappers e.d. *ter bespreking en oplossing* van vraagstukken. Cursivering door mij aangebracht (GdJ)

⁷ Indeling van Van de Donk wordt genoemd in J.J. van Dijk. (2005). *Bouwers en bouwstenen. Naar een nieuwe christelijk-sociale beweging*. p. 29

5. De thematiek van *menselijkheid als maat* en aanverwante thema's (hier is onder andere genoemd de verhouding tussen beheersbaarheid, bestuurbaarheid, leefbaarheid en controleerbaarheid) biedt nog stof genoeg voor verdere congressen en bezinning.
Gezien de genoemde initiatieven kunnen thema's ook liggen in de sfeer van identiteit, herbronning, e.d.